

TRAGOM JEDNE SPLITSKE ZLATARSKE RADIONICE 14. STOLJEĆA

Tonći Burić

UDK 739.1.033.5 (497.5 - 3 Dalmacija) »13«
Izvorni znanstveni rad
Tonći Burić
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu

Autor obrađuje ranogotičke aplike pronađene u jednom kasnosrednjovjekovnom grobu kod crkve sv. Jurja na Putalju u Kaštel-Sućurcu. Pomoću analognih nalaza iz groblja oko crkve Gospe od Sita u Strožancu kod Splita i iz velikog srednjovjekovnog groblja oko crkve sv. Spasa u Cetini dokazuje da se radi o proizvodima gotičkih zlatara iz anžuvinskog razdoblja s početka 14. stoljeća, koji se mogu, pomoću stilskih i tehnoloških podudarnosti, pripisati nepoznatoj zlatarskoj radionici čije je radioničko sjedište u Splitu. Položaj tih aplika u grobovima kao i njihov prikaz na suvremenoj skulpturi u Splitu omogućuje da se ti predmeti definiraju kao ogjavlja kapa ili obrubi odjeće, a ne kao dijademi u klasičnom smislu. Uz srodne nalaze na istom prostoru srednje Dalmacije te aplike omogućuju bolji uvid u razvijenu zlatarsku produkciju ranoga anžuvinskog razdoblja u Splitu.

Tijekom višegodišnjih sustavnih iskopavanja (1988-95) koja je Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, pod vodstvom autora ovih redaka, vršio na kompleksnom arheološkom lokalitetu Sv. Juraj od Putalja u Kaštel-Sućurcu,¹ za kojih su otkriveni slojevi više različitih kulturno-povijesnih epoha od brončanog doba do kasnoga srednjeg vijeka, istraženo je i veće naseobinsko srednjovjekovno groblje s ukopima od 12. do 16. st. Grobovi su raspoređeni u dva sloja,

¹ Sažeti prikaz istraživanja i prve rezultate vidi u: *T. Burić - S. Čače - I. Fadić*, Sv. Juraj od Putalja — istraživanja 1988-1990. godine, Obavijesti HAD-a XXIV/1, Zagreb 1992, 89-94, te radove istih autora u Zborniku Kaštel-Sućurac od prapovijesti do XX stoljeća, K.-Sućurac 1992. U pripremi je i sustavna monografska obrada toga lokaliteta.

od kojih mlađi pripada kasnome srednjem vijeku (14-16. st.), a obilježen je relativno čestim nalazima novca i nakita gotičkih stilskih odlika iz anžuvinskog i nešto kasnijeg vremena. U jednome grobu toga sloja (G-123 prema konačnoj numeraciji) sjeverno od današnje crkve sv. Jurja pronađeno je više fragmentarno sačuvanih četvrtastih pločica-aplika od tankoga brončanog lima ukrašenih florealnim i simboličkim motivima u tehnici iskucavanja. Analogije koje sam donio u prethodnim objavama² i povezao ih s putaljskim, omogućuju da se tamo izneseno mišljenje ovdje podrobnije razradi i učvrsti. Taj skromni prilog povijesti našeg gotičkog zlatarstva posvećujem svome učitelju srednjovjekovne arheologije, prof. dr Ivi Petricioliju, koji je i u tom segmentu medievalnih istraživanja ostavio neizbrisivi trag u našoj znanosti.

Najprije nešto poblize o okolnostima nalaza, što je u prethodnim objavama - zbog karaktera radova- izostalo. Grob u kojemu su nađene te aplikle otkriven je u skupini gusto poredanih grobova sjeverno od postojeće crkve sv. Jurja (5m od NE ugla). U njemu je bilo sedam višekratno ukopanih osoba, sve djece, što pokazuje da se grob duže vrijeme upotrebljavao, barem tri-četiri desetljeća. Uz pet potpuno dislociranih kostura nađena su i dva in situ, jedan iznad drugoga, pa je ukopom gornjega dijelom dislociran prethodni dječji kostur. Ukupno je nađeno pet aplikle, ali znatno oštećeni i raštrkani po cijelom grobu, zbog čega ih pripisujem prijašnjim ukopima (pet dislociranih kostura koji prethode onima in situ), zbog čega su toliko i oštećeni. Stoga njihovu izvornu funkciju u konkretnom slučaju nije moguće odrediti, a analogije koje ću donijeti pokazuju njihovu višenamjensku primjenu. Na sačuvanome uglu jedne od njih vidljiv je i ostatak rupice za prišivanje aplikle na tkaninu, ali taj element nije dostatan da bi se definirala njena funkcija. Osim aplikle, u grobu su nađena i tri novčića, jedan uz koljeno donjega kostura in situ, a dva između njega i gornjega (uz jednu potpuno izlisanu brončanu medaljicu) koji se, prema položaju gdje su nađeni također mogu pripisati prvim ukopima. Time se dobilo relativno precizan kronološki reper, tj. terminus ad quem za aplikle koje analiziram.³ Radi se o slijedećim novcima: venecijanski piccolo 12-13. st., piccolo dužda Jacopa Contarinija (1275-80) i uz koljeno piccolo dužda Giovanni Dandola (1280-89). Analiza groblja je pokazala da se početkom 14. st. oblikuje postupno gornji, mlađi sloj grobova u kojima se još neko vrijeme javljaju i nalazi kakovi su potvrđeni i u starijem sloju. Tako su i ovi novci s konca 13. st. dospjeli u grob koji je sazidan oko 1300. g. ili nešto kasnije, a u kojega se ukapalo negdje do sredine 14. st. Prema položaju nalaza u grobu utvrđeno je da aplikle i novci, kao i medaljica, pripadaju starijim ukopima, dakle sa početka stoljeća (možda baš i svi prvome ukopu ?).

Premda su putaljske aplikle praktično sačuvane samo u fragmentima, ipak se mogu rekonstruirati svi motivi koji su na njima iskucani. Četiri su ukrašene florealnim motivima, a jedna simboličkim. Od florealnih motiva zastupljene su rozete u dvije inačice: jedna petorolatična, s laticama širokih, srcolikih rubova

² Cf. prethodnu bilješku, gdje su datne i sumarne karakteristike groblja u cjelini.

³ Stručnu obradu novca obavili su mr. Vedrana Delonga iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika i dr. Ivan Mirnik iz Arheološkog muzeja u Zagrebu, kojima se i ovom prigodom srdačno zahvaljujem.

(tri aplikе); a druga s rozetom duguljastih, kapljicašnih latica, križno postavljениh (jedna aplikа); dok je od simboličkih motiva zastupljeno slovo S, iskucano u tipičnoj gotičkoj kapitali (jedna aplikа).

Iako su aplikе u srednjovjekovnim grobovima relativno rijedak nalaz, ipak ih ima na većem broju globalja i u dužem vremenskom slijedu ne samo u Hrvatskoj, nego i u Bosni i Srbiji, da se ograničim na Hrvatskoj najbliže prostore. Javljaju se u više inačica i s raznolikim ukrasnim repertoarom.⁴ U Hrvatskoj ih nalazimo još u ranom srednjem vijeku, primjerice na grobljima Bribira, u Kašiću i Biljanima Donjim kod Zadra u sjevernoj Dalmaciji, kao i u srednjoj Dalmaciji u Biskupiji (Crkvina) i Solinu, na primjer, a javljaju se i u razvijenom i kasnom srednjem vijeku, primjerice u Podgrađu kod Benkovca, Biskupiji (Crkvina) i Kaštel Starome (Sv. Juraj od Raduna).⁵ Putaljski primjerci nisu imali bližih analogija, čak ni među vremenski bliskim nalazima, osim pet neobjavljenih primjeraka iz velikog srednjovjekovnog groblja oko crkve sv. Spasa u selu Cetina na izvoru istoimene rijeke.⁶ Godine 1990. prilikom iskopavanja kasnosrednjovjekovnog i recentnog groblja oko crkve Gospe od Sita u Strožancu kod Splita otkrivena su još četiri primjerka istovrsnih aplikа.⁷

Pet je aplikа iz groblja oko Sv. Spasa u Cetini nađeno u dječjem grobu (G-442) u kojemu su bila dva kostura nasuprotno položena, a aplikе su nađene na grudima jednoga od njih. Oblikom, materijalom i tehnikom obrade identične su putaljskima, a razlikuju se samo u neznatnim detaljima ukrašavanja i po jednom novom motivu. Od motiva zastupljenih na putaljskim aplikama, na onima iz Cetine zastupljena su dva i to na po dvije aplikе. To je tip rozete križno oblikovanih latica i gotičko slovo S, dok je na petoj zastupljen simbolički heraldički prikaz troroge krune. Jedina razlika je u tome što su ukrasni motivi na cetinskim aplikama okruženi nizom raštrkanih točkica, a rupice za prišivanje

⁴ Za Srbiju cf. *G. Marjanović-Vujović - G. Tomić*, Nakit na tlu Srbije iz srednjovjekovnih nekropola od IX-XV veka, Beograd 1982, više primjera na nenumeriranim tablama (Katalog izložbe), a za Bosnu i Hercegovinu *I. Čremošnik*, Nalazi nakita u srednjovjekovnoj zbirci Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu (dalje GZM), N. S. VI, Sarajevo 1951, 256, Tab. III, 7-8; te *Š. Bešlagić-Đ. Basler*, Grborezi, Sarajevo 1964, 13, Tab. XIII.

⁵ Općenito o aplikama cf. *D. Jelovina*, Starohrvatske nekropole, Split 1976, 111-3, gdje su pregledno opisani svi nalazi i naznačene table s materijalom. Za Sv. Jurja od Raduna cf. *F. Oreb*, Srednjovjekovno groblje oko crkve sv. Jurja od Raduna kod Kaštel-Starog, 197, Tab. I, 14.

⁶ Gradu čuva Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u kojemu se upravo priprema cjelovita monografska obrada toga značajnog lokaliteta. Zahvaljujem kolegici Maji Petrincec, koja inače radi na katalogu grobnih nalaza s toga groblja, na susretljivosti pri obradi komparativnih primjeraka iz Cetine i iz fundusa Muzeja općenito. Broj groba s aplikama (G-442) dan je po konačnoj sistematizaciji M. Petrincec. Aplikе iz toga groba vode se u knjizi inventara pod Inv. br. 1360-64.

⁷ Istraživanja su organizirali Zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu i Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, a radove su vodili F. Oreb i H. Gjurašin. Cf. *F. Oreb-H. Gjurašin*, Zaštitna arheološka iskopavanja u Strožancu nedaleko Splita, Obavijesti HAD-a XXIII/3, Zagreb 1991, 72. Srdačno se zahvaljujem kolegi Gjurašinu na uvidu u neobjavljeni materijal i ljubazno ustupljene podatke o okolnostima nalaza.

nisu im na uglovima, već po sredini pločica uz rub. I aplikle iz groblja kod Gospe

od Sita pokazuju iste tehnološke i likovne odlike. I one su, poput putaljskih, nađene u višekratno korištenom grobu, pa su veoma loše sačuvane, a na njima su zastupljeni samo simbolički motivi. Na jednoj je karakteristično gotičko slovo S, dvije imaju trorogu krunu, koja je ista kao i na aplici iz Cetine, dok se na četvrtoj motiv ne može točno identificirati; moguće je da je i na njoj prikazana kruna. Za razliku od putaljskih, aplikle s druga dva lokaliteta može se funkcionalno definirati. One iz Cetine nađene su na grudima kostura blizu vrata, pa su najvjerojatnije ukrašavale dio odjeće; prema položaju nalaza to bi trebao biti ovratnik, dok su one iz Strožanca nađene ispod lubanje, pa bi - prema tome - pripadale dijademu. U svezi s pobližim tumačenjem uloge tih dijadema svojedobno je N. Jakšić upozorio na zanemarenu činjenicu da se nizovi aplikle oko glave iz srednjovjekovnih grobova mogu tumačiti i kao dekorativni obrub svećanih gotičkih kapa, čiji su prikazi sačuvani u skulpturi i slikarstvu kasnoga srednjeg vijeka.⁸ Tu je posebice zanimljiv prikaz kape na konzoli zvonika splitske katedrale, gdje su na ženskoj glavi uz kapu prikazane i trojagodne naušnice.⁹ Jakšićevo tumačenje funkcije tih aplikle, potkrijepljeno suvremenim likovnim predodžbama, upozorava da postoji vjerojatna mogućnost da se svi nalazi kasnosrednjovjekovnih aplikle u grobovima, a koji su nađeni na glavi i oko nje, pripišu ukrasnom obrubu gotičkih kapa, jer dijademi u svom izvornom, antičkom značenju i funkciji ipak drugačije izgledaju.¹⁰ Na osnovi svih poznatih okolnosti nalaza i Jelovina je zaključio da metalne aplikle iz grobova mogu biti ne samo u funkciji dijadema, već i ukrasni detalj na odjeći ili pojasu, što također potvrđuje kako se samo prema okolnostima nalaza može determinirati funkcija svake pojedine aplikle.¹¹

Bliskost utvrđenih analogija je izrazita i vidljiva u svim segmentima - materijal, tehnika izrade, izbor motiva - da je na prvi pogled očito kako se radi o proizvodima istoga majstora zlatara, tj. iste zlatarske radionice, to više što se isti motivi ponavljaju na sva tri lokaliteta na kojima su takve aplikle otkrivene. Sve su istoga oblika i dimenzija (1,5 x 1,6 cm) i napravljene od brončanog lima, dok im je ukras izrađen tehnikom iskucavanja. Četvrtasta pločica ima ojačani rub, a

⁸ N. Jakšić, Nakit 14. stoljeća u Hrvatskoj i Bosni; u: *Dalmacija u vrijeme Anžuvinske vlasti*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru (dalje: RFFZd) 23 (10), Zadar 1984, 334(114), 336 (116); crtež 2-3 na str. 333 (113).

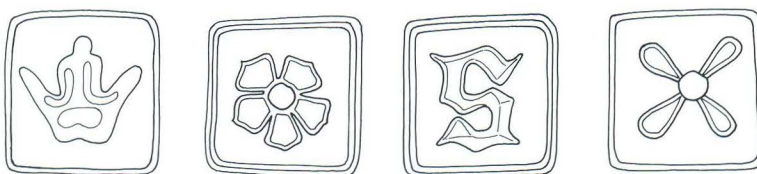
⁹ Veoma dobru fotografiju konzole cf. u *Nakit na tlu sjeverne Dalmacije od prapovijesti do danas*, Zadar 1981, Tab. 34 (Katalog izložbe). Izdvajanju trojagodnih filigranskih naušnica, kao i drugih popratnih nalaza među koje spadaju i ovdje obrađene aplikle, iz ukupnog fundusa ranosrednjovjekovnog zlatarstva "starohrvatskog doba", te njihovu valoriziranju kao kasnosrednjovjekovnog gotičkog nakita par excellence, najviše je pridonio Jakšić u nekoliko svojih radova (cf. N. Jakšić, Naušnice sa tri jagode u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 24, Split 1983. i citirani rad iz bilj. 7), a potom i Jurić (cf. R. Jurić, Nakit u srednjem vijeku, u: *Nakit na tlu sjeverne Dalmacije od prapovijesti do danas*, Zadar 1981 (katalog izložbe); Id., Srednjovjekovni nakit u Kaštelima, u: Kaštel-Sučurac od prapovijesti do XX st., Kaštel-Sučurac 1992., gdje analizira i nalaze s Putalja, a gdje su navedeni i drugi njegovi radovi na tu temu.

¹⁰ Cf. Enciklopedija likovnih umjetnosti 2, Zagreb 1962, 45.

¹¹ D. Jelovina, o. c. , 111-2.

po sredini je izveden ukrasni motiv. Na primjercima iz Cetine i Strožanca oko središnjeg je motiva niz raštrkanih točkica kojih nema na aplikama s Putalja. Ukupno je pronađeno 14 aplika (Putalj - 5, Cetina - 5, Strožanac - 4), na kojima su zastupljena četiri ukrasna motiva, od kojih dva florealna (6 primjeraka) i dva simbolička (8 primjeraka). Od florealnih motiva zastupljene su rozete u dvije inačice, a od simboličkih troroga gotička kruna i slovo S u kapitali. Raspored i broj motiva :

- a) četvorolatična rozeta = 3 primjerka (Putalj - 1; Cetina - 2);
- b) petorolatična rozeta = 3 primjerka (Putalj);
- c) gotičko S = 4 primjerka (Putalj - 1; Cetina - 2; Strožanac - 1); te
- d) troroga kruna = 3(4) primjerka (Cetina - 1; Strožanac - 2 ili 3).

Crtež motiva na aplikama

Zbog premalog broja primjeraka, nije uputno ulaziti u statističke raščlambe rasporeda pojedinih motiva na određenom lokalitetu, dok je s druge strane topografski raspored lokaliteta zaista indikativan.

Uočljiva je na prvi pogled činjenica (cf. Kartu) da su od tri lokaliteta na kojima su pronađene aplikacije opisanih karakteristika dva na prostoru srednjovjekovnog distrikta splitske komune, i to na posjedima nadbiskupije i samostana sv. Stjepana "pod borovima". Stilske odlike i drugi popratni arheološki podaci daju dovoljno argumenata da se izrada i upotreba tih aplikacija datiraju u kasni srednji vijek, točnije u 14. st., kada su naselja kojima pripadaju groblja s tim nalazima već čvrsto uklopljena u teritorijalni sustav splitske komune.¹² Za gotičko S, izvedeno u kapitali, suviše je tražiti analogije na brojnim kasnosrednjovjekovnim epigrafskim spomenicima 14. i 15. st. Zanimljivo je da se na sva tri lokaliteta javlja samo to slovo, ali zbog malog broja nalaza to se ne može uzeti kao pravilo, niti ulaziti u simboliku toga. Drugi simbolički motiv zastupljen na tim aplikacijama jest troroga kruna, također izrazitih gotičkih karakteristika, koja se uklapa u brojne prikaze u suvremenom slikarstvu i kiparstvu, te na predmetima umjetničkog obrta.¹³ Osim tih simboličkih motiva zastupljeni su i prikazi roze-

¹² O razvitku i širenju komunalnog distrikta Splita, te dalmatinskih komuna u srednjem vijeku općenito cf. *T. Raukar*, Komunalna društva u Dalmaciji u XIV stoljeću, *Historijski zbornik XXXIII-XXXIV* (1), Zagreb 1982, 150-52, gdje je i starija literatura.

¹³ Kruna sa stiliziranim ljljanima tipična je za kasnosrednjovjekovnu umjetnost gotike. Navodim kao ilustraciju tek nekoliko primjera iz Slovenije, Hrvatske i Bosne u 14. i

ta, koje su i u umjetnosti gotika veoma čest ukrasni detalj u svim granama i tehnikama umjetničkog stvaralaštva.¹⁴

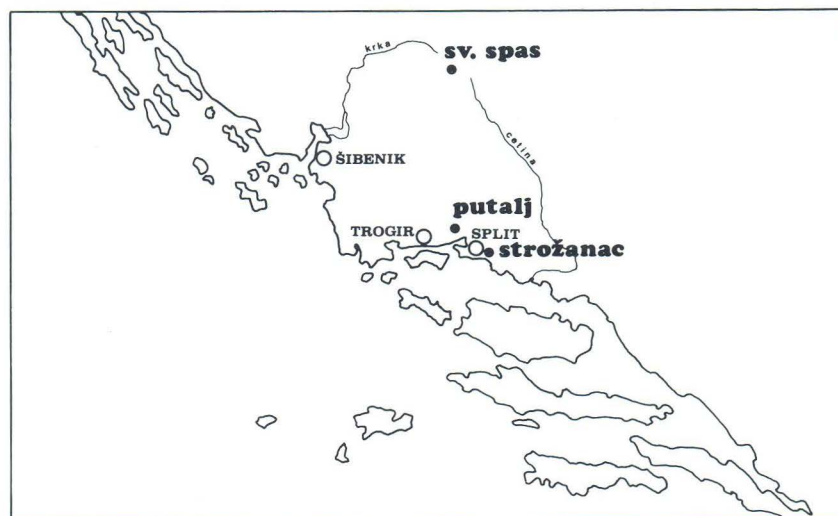
Stratigrafski odnosi na segmentu putaljskoga groblja, u kojemu je otkriven grob s aplikama i numizmatičkim nalazima, omogućuju da se taj grob, aplikе i drugi nalazi u njemu datiraju oko početka 14. st. (eventualno sam konac 13. st.). I grob s aplikama iz groblja oko Gospe od Sita također je datiran u 14. st., pa prema tome treba i grob 442 iz groblja oko Sv. Spasa u Cetini isto datirati. Budući da su sve te aplikе proizvod jedne radionice, nastale u kraćem razdoblju od najviše dva do tri desetljeća, vrijeme njihova polaganja u grobove - do čega je došlo relativno kratko nakon izrade - treba smjestiti u širi kontekst početka 14. st., točnije, najdalje u njegovo drugo-treće desetljeće. Već navedeni topografski raspored nalaza omogućuje da zaključimo: radionica koja je izradila te aplikе imala je sjedište u Splitu, a vrijeme njihove pojave u grobovima na grobljima splitskoga distrikta i u feudalnom hrvatskom zaleđu jasno ih određuje kao proizvode splitskoga ranogotičkog zlatarstva anžuvinskog razdoblja. U povijesnome kontekstu to je vrijeme vladavine Karla I. Anžuvinca (1301-42) i sloma hrvatskih dinasta Šubića.

Rijetkost takvih nalaza općenito onemogućuje istraživača da primijeni statističke metode i donese odgovarajuće zaključke na osnovu njih. Prihvativši Jakšičevo tumačenje tih aplikа-dijadema kao ogjavlja kapa, sklon sam tu pojavu protumačiti i sa sociološkog gledišta. Naime, osim vidljive ukrasne funkcije, takve kape imale su zasigurno i simboličko statusno značenje, što potvrđuje i

15. st. : freska s prikazom "Poklonstva kraljeva" iz crkve sv. Kancijana u Vrzedencu kod Horjula; freska s prikazom "Sv. Jurja u borbi sa zmajem" u crkvi sv. Nikole u Bregu kod Predvora; drveni kip Bogorodice iz Slunja (danas u franjevačkom samostanu na Trsatu); prikaz sv. Lucije na poliptihu Paola Venecijana u riznici krčke biskupije; prikaz kralja Ludovika I. Anžuvinca na raki Sv. Šimuna u Zadru. Navedene primjere vidi u: *R. Ivančević - E. Cevc - A. Horvat*, Gotika u Sloveniji i Hrvatskoj, *Umjetnost na tlu Jugoslavije*, Beograd - Zagreb - Mostar, 1984, sl. 59, 65, 134, 146 i 164. Za Bosnu cf. *P. Anđelić*, Bobovac i Kraljeva Sutjeska, Sarajevo 1973, sl. na str. 49, 57, 73, 90-91, 117; sve iz kraljevskog dvora u Bobovcu. Istovrsni ili slični prikazi kruna javljaju se i na sitnijim predmetima umjetničkog obrta: primjerice prikaz okrunjene glave na prstenu iz Mogorjela i na kruni iz rake sv. Šimuna u Zadru; Cf. *I. Čremošnik*, Nalazi nakita u srednjovjekovnoj zbirci Zemaljskog muzeja u Sarajevu, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu VI*, Sarajevo 1951, 246, sl. 12; *I. Babić*, Anžuvinski biljezi u Dalmaciji, *RFFZd* 23 (10), T III/dolje. Inače su stilizirani ljljani ušli kao heraldički motiv i u grb napuljskih Anžuvinaca (cf. citirani Babićev rad), a kao dekorativni element često se javljaju na istovrsnim proizvodima i na tekstilu: primjerice na gotičkom dijademu (ili obrubu kape !) iz kasnosrednjovjekovnog groba kod franjevačke crkve sv. Ante (danas Fetihija džamija) u Bihaću (cf. *I. Čremošnik*, o. c, 256, Tab. III, 7-8; autorica je datira prije 13. st., zavedena starom datacijom poznatog dijadema iz groblja na Crkvini u Biskupiji kod Knina, o kojoj više u tekstu), koji je stilski i kronološki analogan našim primjercima, pa na već spomenutoj kruni iz rake sv. Šimuna i njoj veoma bliskoj kruni iz samostana sv. Ante na otoku Čiovu kod Trogira (cf. *I. Babić*, o. c, Tab. III), ili pak na tekstilnim ostacima iz groba u Bobovcu (cf. *P. Anđelić*, o. c, sl. na str. 85).

¹⁴ Rozeta kao ukrasni detalj brojno je zastupljena u gotičkoj skulpturi, ali i u slikarstvu i predmetima umjetničkog obrta, a veoma slične inačice javljaju se još u romaničkoj umjetnosti i traju do renesanse.

njihova rijetkost u grobovima. Stoga su one bile dostupne, vjerojatno i cijenom, samo užem sloju seoskoga društva u Hrvatskoj u to vrijeme, kada se - uslijed pojačane robnonovčane privrede koja ponovno oživljava upravo za vladavine Anžuvinaca - raslojavaju seoske zajednice u kojima se izdvaja, uvjetno rečeno "seoska aristokracija" koja se onda pokapa sa svojim vanjskim odličjima, među kojima su i takve kape.¹⁵

Karta nalaza gotičkih aplika

Prikaz kape s oglavljem od aplika na citiranoj konzoli sa zvonika splitske katedrale, na kojima su iskucani križevi kratkih trokutastih hasti, omogućio mi je da u neobjavljenom materijalu u zbirci Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika identificiram aplike upravo s takvim prikazom. Radi se o šest romboidnih aplika od brončanog lima (Inv. br. 4 177-82) na kojima su iskucani križevi istoga oblika (dva primjerka: Inv. br. 4 177 i 4 181) i šestorolatične rozete (četiri primjerka). Aplike imaju po dvije rupice za prišivanje na uglovima dužih strana romba. Na žalost, svih šest aplika je bez podataka o okolnostima i mjestu nalaza, ali obzirom na tehniku izrade i stilsku sličnost s prikazom na konzoli, vjerojatno potječu s malo poznatog lokaliteta u srednjoj Dalmaciji, pa ih se

¹⁵ Za širi kontekst društveno-ekonomskih kretanja u XIV st. u Hrvatskoj, posebice u obalnim komunama cf. *T. Raukar*, o. c., i *N. Klaić*, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb 1975, 98-178.

Upozorili smo i na mogućnost raznolike primjene nizova aplika ne samo na kapama, nego i na odjeći i pojasima: cf. bilj. 10. Za primjenu aplika kao ukrasnih elemenata na pojasevima i odjeći ima dosta primjera u gotičkom kiparstvu i slikarstvu: cf. *Ivančević-Cevc-Horvat*, o. c., primjerice sl. 38, 42, 54, 74 i 160; te *D. Diana-N. Gogala-S. Matijević*, *Riznica splitske katedrale*, Split 1972, sl. 27 (poprsje sv. Petra; oko 1400 g.).

može pripisati proizvodima gotičkog zlatarstva u Splitu, kakvi su ovjekovječeni na glavi-konzoli s zvonika splitske katedrale. Materijalom i tehnikom izrade svim tim aplikama bliske su i poznate aplikе-dijademi, vjerojatno oglavlja kapa, iz velikog groblja na Crkvini u Biskupiji kod Knina,¹⁶ te iz Grboreza kod Livna.¹⁷ I one su četvrtastog oblika, rađene od tankog brončanog lima u tehnici iskucavanja s karakterističnim rupicama za prišivanje, samo što umjesto florealnih ili simboličkih motiva po sredini imaju istaknuto piramidalno ispupčenje. U fundusu Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika postoje još dvije takve aplikе s nepoznatog nalazišta, jedna identična onima iz Biskupije, a druga s pozlatom i romboidno oblikovanim središnjim ukrasom. Budući da su nađene u grobljima oko Knina i Livna, koji su u srednjem vijeku tješnje vezani uz Split, i njih bi se moglo povezati s djelatnošću splitskih ili možda trogirskih zlatara 14. st. Unatoč manjoj ili većoj sličnosti, aplikе s nepoznatog lokaliteta u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika te one iz Biskupije i Grboreza, nije moguće - na današnjem stupnju istraženosti - zbog oskudnih podataka uže vezati uz one iz Sućurca, Cetine i Strožanca koje već na prvi pogled odaju svoj radionički biljeg, ali ih treba datirati u isto vrijeme te povezati s djelatnošću splitskih i eventualno trogirskih zlatara ranoga anžuvinskog doba.

O tim zlatarima ima brojnih podataka u sačuvanim komunalnim dokumentima,¹⁸ ali iz njih nije moguće utvrditi majstora ili majstore koji su izrađivali aplikе. I sam Fisković u citiranim radovima ističe da se predmeti utilitarne svakodnevne namjene ne navode u popisima i inventarima pojedinih crkvenih ustanova ili obitelji, a ako se i navode, donose se zbirno bez potanjih opisa. Zato se i ne može iz tih pisanih izvora odrediti poimence majstore koji su izrađivali određene primjerke nakita (naušnice, prstenje, aplikе i sl.). Koliko mi je poznato, u objavljenim dokumentima nema ni spomena o aplikama, tj. oglavljima kapa ili obrubima odjeće i ukrasima pojasa. U svakom slučaju, ti isti zlatari koji se navode u dokumentima kao autori pojedinih križeva ili relikvijara, od kojih se neki mogu poimenično i atribuirati, izrađivali su i robu široke potrošnje i utilitarne, profane namjene u koju spadaju, uz prstenje i naušnice, igle i aplikе. Ostaje, dakle, zaključiti da je u prvoj polovini 14. st., u vrijeme punog razvitka ranoga gotičkog stila za vladavine Anžuvina, u Splitu djelovala zlatarska radionica koja je uz ostalo proizvodila i aplikе čiji su materijalni ostaci nađeni u kasnosrednjovjekovnim grobovima splitskoga komunalnog distrikta i na grobljima feudalnog hrvatskog zaleđa. Iako malobrojni, neki takvi predmeti ostavljaju otvorenom mogućnost da su uz identificiranu i druge radionice izrađivale slične proizvode, ali ih još ne možemo definirati. Donosim ovdje obradenu i definiranu radionicu kao primjer koji će buduća istraživanja i iskopavanja zasigurno osnažiti i omogućiti da se utvrde i druge, ne samo u Splitu, nego i u ostalim dalmatinskim komunama.

¹⁶ S. Gunjača-D. Jelovina, *Starohrvatska baština*, Zagreb 1976, 65, 105, br. 38.

¹⁷ Cf. bilj. 3.

¹⁸ C. Fisković, *Umjetnički obrt u XV. i XVI. stoljeću u Splitu*, Zbornik Marka Marulića, Zagreb 1950, 149-55; Id., *Nekoliko dokumenata o našim starim majstorima*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LII, Split 1950, 193-6.

SULLA TRACCIA DI UNA BOTTEGA D'OREFICERIA SPALATINA DEL XIV SECOLO

Tonći Burić

Gli scavi sistematici alla complessa e pluristratigrafica località di Sv. Juraj od Putalja a Kaštel Sućurac presso Spalato (strati dall'età del bronzo fino al tardo medioevo), che si sono svolti negli anni scorsi (1988-1994) sotto la direzione del Museo dei Monumenti Archeologici Croati, hanno riportato alla luce oltre ad altri numerosi oggetti medioevali anche cinque applicazioni in una tomba tardomedioevale del XIV sec., insieme a moneta della stessa epoca. Sono realizzate in sottile lamina bronzea, e la decorazione è eseguita con la tecnica a sbalzo. Sono decorate da motivi floreali (4) e simbolici (1), 4 risette in due varianti (a cinque petali - 3, a quattro petali - 1) e 1 lettera (la S capitale gotica). Sugli angoli conservatisi sono visibili i buchetti per la cucitura.

Reperti analoghi sono stati finora ritrovati in due località della Dalmazia centrale: al grande cimitero medioevale intorno alla chiesa di S. Salvatore (Sv. Spas) a Cetina in una tomba senza altri reperti, e nel cimitero tardo medioevale e più tardo intorno alla chiesa di Gospe od Sita a Strožanac presso Spalato, ugualmente senza altri reperti. Anche su di essi vi sono gli stessi motivi di Putalj, tranne che in entrambe quelle località appare anche il motivo araldico della corona gotica tricolore, e non vi sono rosette a cinque petali. Per l'attribuzione stilistico-cronologica sono molto importanti le rappresentazioni della lettera S e della corona tricolore, che mostrano chiare caratteristiche gotiche d'epoca angioina. Insieme ai reperti di monete nella tomba di Putalj queste rappresentazioni hanno dato una solida indicazione cronologica per la datazione di questo gruppo di ornamenti al XIV secolo. Insieme ai noti oggetti simili ritrovati a Biskupija (Crkvina) e a Grborezi presso Livno, e insieme al gruppo di applicazioni del fondo del Museo dei Monumenti Archeologici Croati sulle quali non si possiedono dati più particolareggiati, che presentano gli stessi caratteri stilistici di quelle di Biskupija e di Grborezi, le applicazioni che sono qui presentate si possono attribuire a orefici di Spalato ed eventualmente di Traù nel periodo angioino (XIV sec.), fermo restando che quelle di Putalj, Strožanac e Cetina per la loro espressione stilistica si possono definire prodotti di una bottega con sede a Spalato, e sono stati ritrovati nei cimiteri del distretto comunale e nel vicino retroterra feudale.

La posizione dei reperti nella tomba di Strožanac e in quella di Cetina mostra la varietà funzionale di questi oggetti ornamentali, mentre la rappresentazione di applicazioni simili su una mensola del campanile della cattedrale di Spalato avverte che non si tratta del classico diadema, ma dell'ornamento dei ricchi copricapo gotici, come affermò a suo tempo N. Jakšić. Gli atti notarili del tardo medioevo, che sono stati pubblicati soprattutto da C. Fisković, non permettono la definizione del nome dei maestri che realizzarono tali applicazioni, ma accanto alle prove materiali presentate offrono una testimonianza dello sviluppo dell'oreficeria a Spalato in quel tempo.